

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA “GENEL AF” KANUNLARI¹

(*General Amnesty Laws in European Court of Human Rights Case Law*)

Doç. Dr. Serdar GÜLENER²

(...)

*Ancak, tarihteki her bir sonun yeni bir başlangıç taşıdığı hakikati de aynen kalır; bu başlangıç vaattir, bitişin ortaya koyabileceği tek “mesaj”dır. Tarihsel bir olay haline gelmeden önce başlangıç insanın yüce kapasitesidir; siyasal açıdan insanın özgürlüğü ile özdeşir. **Intium ut esset homo creates est-** “bir başlangıç olabilmesi için insan yaratıldı” der Aziz Augustinus. Bu başlangıç, her bir yeni doğumun garantisi altındadır; o aslında her bir insandır.³*

(*Hannah Arendt, Totalitarizm*)

ÖZ

Genel af, “etik” ile “politik” olan arasındaki ilişkiyi sorunlu bir temelde tartışmaya açarak, hem suçu hem de cezayı ortadan kaldıran ve geçmişte yaşananları unutturan bir etkiye sahiptir.

Bugüne kadar birçok ülke tarafından başta politik geçiş dönemleri olmak üzere toplumsal uzlaşımın sağlanması adına pek çok kez kullanılmıştır. Silahlı çatışma süreçlerinden ve otoriter-totaliter rejimlerinden kaynaklı insan hakları ihlallerinin görüldüğü Avrupa da çeşitli zamanlarda genel af uygulamalarının hayata geçirildiği coğrafyalardan biri olmuştur. Bu coğrafyanın en önemli ulus-üstü insan hakları mahkemesi olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, söz konusu uygulamalara başlangıçta olumsuz bir yaklaşım sergilerken, ilerleyen süreçte bu tavrını daha yumuşatmıştır. Toplumsal uzlaşma arayışının söz konusu olduğu toplumlarda çıkarılabilecek genel af kanunlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni ihlal etmeyebileceğini ifade etmiştir.

1 Bu makale, Güncel Hukuk Dergisi’nin Ağustos-2014 sayısında yayınlanan “Ulusal Af(fetme) Uygulamaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Margaş v. Hırvatistan Kararının Düşündürdükleri”, s. 56-58, adlı yazının yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

2 Anayasa Mahkemesi Raportörü, serdargulener@gmail.com, Twitter: @anayasadayadair.

3 Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm*, İletişim Yayınları, Çev. İsmail Serin, İstanbul, 2014, s. 315.

*Makale Geliş Tarihi: 10.11.2014, Kabul Tarihi: 18.11.2014

Anahtar Kelimeler: Af, Genel Af, Geçmişle Hesaplaşma, Geçiş Dönemi Adaleti, Silahlı Çatışmalar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS).

ABSTRACT

By opening critical debate to relations between “ethical” and “political” general amnesty has potential to remove crime and punishment and to make past events be forgotten.

It has been used by many countries in order to provide social reconciliation; especially in times of political transitions. Europe has been one of the locations as an example for general amnesty took place, where human rights violations-originating from conflictful processes and authoritarian-totalitarian regions-were observed. European Court of Human Rights, as the most important supranational court of Europe, set more sensitive approaches to above mentioned general amnesty practices. While it directed adverse approaches to them before. It claimed that amnesty practices aiming at seeking of social reconciliation don't violate European Convention of Human Rights.

Keywords: Amnesty, general amnesty, accountability for past human rights violations, transitional justice, European Court of Human Rights (ECtHR), European Convention of Human Rights (ECHR).

GİRİŞ

Tarihsel süreç içinde farklı biçimlerde uygulama imkânı bulmuş olan af, meşruiyeti konusunda önemli tartışmaların yaşandığı hukuki mekanizmaların başında gelmektedir. Suç ile ceza arasındaki bağı sorgulanabilir hale getirmesi af mekanizmasını meşruiyet problemi içine sokan temel unsur olarak görülmelidir. Çünkü suçu işleyenin yüklenmesi gereken sorumluluğu ortadan kaldırmakta ve böylece hesap vermekten alıkoymaktadır. Bu meşruiyet açığı, otoriter-totaliter rejimlerin yarattıkları tahakküme dayalı sistemler ile silahlı çatışma süreçlerinin faillerinin hesap verebilirlikleri gündeme geldiğinde daha da artmaktadır. Bu çerçevede insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalan mağdurlara uluslararası hukuk tarafından geliştirilen norm ve mekanizmalar önemli vaatlerde bulunmakta, özellikle ulus-üstü insan hakları belgeleri ile koruma altına alınan hak ve özgürlükler ve bunların denetimini gerçekleştiren insan hakları yargı yerleri ihlallerin gideriminde etkin birer rol üstlenme potansiyeli taşımaktadırlar.

Bu çalışma tam da bu noktada yer alan bir soruna, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) perspektifinden bakmayı amaçlamakta; başka bir ifadeyle aslında kendi içinde büyük bir çelişki barındıran bir duruma dikkat çekmeye çalışmaktadır. İnsan hakları ihlallerini gerçekleştirenlerle hesaplaşmaya cezasızlık kazandırmak suretiyle toplumsal uzlaşmaya hizmet etmeyi sağlayan ve hem işlenen suç hem de bunun cezasını ortadan kaldıran *genel af uygulamalarını* silahlı çatışma süreçleri ile ilişkilendirip, bunlara AİHM'in nasıl bir yaklaşım tarzı geliştirdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Söz konusu değerlendirme yapılırken affa ilişkin teknik-hukuki analizlerden öte, bunların geçmişle hesaplaşmaya etkileri ön plana çıkarılacaktır.

Bu kapsamda öncelikle af uygulamalarının silahlı çatışmalar sonrası inşa edilmesi amaçlanan toplumsal uzlaşma üzerine etkisi teorik bir arka planda ele alınacak, ardından başta silahlı çatışma süreçleri olmak üzere geçmişte yaşanmış insan hakları ihlalleri sonrası ulusal düzeyde hayata geçirilen af uygulamalarına ilişkin AİHM kararları incelenecektir.

I. Silahlı Çatışma Süreçleri, Geçmişle Hesaplaşma ve Af(fetme)

Silahlı çatışma süreçlerinde yaşanan insan hakları ihlallerinin, hem bireysel hem de toplumsal psikolojinin travmatik bir biçimde etkilenebilmesine neden olduğu söylenebilir. Bu, bazen iki veya daha fazla ülke arasında ortaya çıkan silahlı çatışmaların sonucu iken, bazen de bir ülkenin kendi içinde, farklı gruplar arasındaki silahlı çatışmaların sonrasında ortaya çıkabilmektedir. Ancak her iki durumda da “fail” ile “mağdur” arasında şiddete dayalı bir ilişkiden bahsetmek mümkündür.

Silahlı çatışmalar sona erdikten sonra ya da sona ermesine dönük adımlar atılmaya başlandığında gündeme gelen ilk hususlardan birisi geçmiş ile yüzleşmektir. Çünkü bundan sonraki süreçte, toplumsal uzlaşının sağlanması, birarada yaşamak konusunda gösterilecek olan iradeye bağlı hale gelmektedir. Bunun ön şartlarından biri ise ihlalleri gerçekleştirenlerden hesap sorulmasından geçmektedir. Böylece önce tek tek bireylerin, ardından ise toplumun kolektif vicdanının tatmini sağlanarak uzlaşının temeli atılabilecektir.⁴ Bazen söz konusu uzlaşma, bir hesaplaşma temelinde değil de

4 Söz konusu tatminin sağlanarak toplumsal uzlaşının inşası, doktrinde ağırlıklı olarak “geçiş dönemi kavramı” ile açıklanmaktadır. Bu konudaki tanımlamalar ve tartışmalar için bkz. Serdar Güleler, “Geçiş Sırasında Adalet ya da Geçiş Dönemi Adaleti Üzerine” (Elif Madakbaş ile birlikte), *Güncel Hukuk*, Kasım-2012, s. 28-30.

aksine faillerin affedilmesi ile de sağlanabilmektedir.⁵ Bu noktada *genel af* (*amnisti, amnesty*) ve *özel af* (*grâce, pardon*) arasındaki ayrımı yapmak gerekir.

Genel af; hem suçu hem cezayı hem de bunların sonuçlarını ortadan kaldırırken,⁶ özel af; isimleri belli olan bir veya birden fazla mahkûmun cezalarını ortadan kaldıran, azaltan veya cezanın niteliğini daha hafifleten bir işlemi ifade etmektedir.⁷ Dolayısıyla genel affi özel aftan ayıran temel özelliği suçun bütün neticeleri ile ortadan kaldırılarak, geçmişin unutulmasını sağlamasıdır.⁸ Ortaya çıkış nedenleri ve amaçları birbirinden farklı olsa da her ikisi de devletin egemenlik yetkisine dayalı olan affetme iradesinin birer sonucudur.⁹

Bu çalışma, ağırlıklı olarak “geçmişte yaşananları unuttumayı hedefleyen” genel af uygulamaları üzerinden hareket eden bir mantığı incelemeyi hedeflemektedir. Zira toplumsal uzlaşma, kolektif bir kapsayıcılığı zorunlu kılmaktadır. Böyle bir tabloda ise affin politik yönü daha belirleyici bir nitelik göstermektedir. “Barış ya da temiz sayfa afları” olarak da ifadelendirilen bu çeşit aflar, büyük oranda politik kargaşa sonrası yeniden inşa dönemlerinde hemen hemen tüm ülkelerde uygulanma imkanı bulmuştur.¹⁰

Affa zorlayıcılık değeri kazandıran onun hukuki bir çerçeve içinde ele alınması ve uygulanması ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle affa karar verecek olan organın neresi veya kim olacağı, sınırlarının ve konusunun ne olacağı meselesinin taşıdığı önem, affın hukuki çerçevesinin büyük ölçüde anayasalar ile çizilmesine neden olmaktadır. Fakat affa ilişkin ayrıntılar genellikle “kanun” ile gerçekleştirilmektedir.¹¹ Bu kanunlar yasama organları tarafından yapılmalarına

5 Böylesi bir uygulama kaçınılmaz olarak bazı maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin, toplumdaki gelen cezalandırma taleplerinin karşılanamamasının yol açabileceği bir “adalet açığı”, çatışma sonrasında kurulan (yeni) rejimin kurumlarının meşruluk problemi yaşamalarına yol açabilme potansiyeli söz konusu maliyetlerin başında gelmektedir (James L. Gibson, “Truth, Justice, and Reconciliation: Judging the Fairness of Amnesty in South Africa”, *American Journal of Political Science*, Vol. 46, No. 3, Jul., 2002, pp. 540-556).

6 Kemal Gözler, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayını, 2001, Cilt 18, s. 301.

7 A.g.e., s. 301.

8 Selâhattin Keyman, *Türk Hukukunda Af (Genel Af-Özel Af)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1965, s. 43-44.

9 Andreas O’Shea, *Amnesty For Crime in International Law and Practice*, Kluwer Law International, Leiden, 2002, s. 2-3.

10 Helmut Gropengiesser, “Af-Tartışmalı bir Hukuksal Kuruma Karşılaştırmalı ve Tarihsel Bakış”, Çev. Serap Keskin-Kızıroğlu, *Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af Sorunu Sempozyumu (7 Aralık 2010, Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi), Bildiriler Kitabı*, Es Yayınları, 2011, s. 30.

11 Ersan Şen, “Türk Ceza Hukuku Yönünden Af”, *Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af So-*

rağmen istisnai bir nitelik taşımaktadırlar. İstisnai oluşlarının altında yatan temel neden toplumsal güvenliğin ve istikrarın yeniden kurulmak istenmesidir.¹²

Ancak affı ortaya çıkaran sürecin karekteri de af uygulamalarının hayata geçirilme biçimi üzerinde etkili olabilmektedir. Bu çerçevede af düzenlemelerinin uygulamaya konulma biçimlerini yürütme (başkanlık) kararnameleleri, barış antlaşmaları, kanunlar ve referandumlar şeklinde ortaya koymak mümkündür.¹³ Af uygulamaları amaçları yönünden de farklılık göstermektedir. Bunları şu başlıklar altında özetlenebilir:

1. Savaşçı grupların çatışmaktan vazgeçilerek, silahsızlandırılması,
2. Eski rejimin yöneticilerinin iktidarı devretmeye ikna edilmesi,
3. Muhalif gruplar arasında güven inşa edilmesi,
4. Barış görüşmelerinin kolaylaştırılması,
5. Politik nedenlerle hapiste olanların salıverilmesi,
6. Sürgüne gönderilmiş olanların geri getirilmesi,
7. Faillerin, hakikat ve uzlaşma programlarına dâhil edilebilmesidir.¹⁴

Af uygulamaları geçmişteki insan hakları ihlallerine ilişkin hakikatlerin ortaya çıkarıldığı, daha sonra bunların adalet temelinde hesabının sorulduğu, ihlallerin maddi-manevi zararlarının onarıldığı bir sürecin ironik bir aşaması olarak görülebilir. İroniktir çünkü söz konusu süreçte kullanılan diğer araç ve yöntemler olan *ceza yargılamaları*, *hakikat komisyonları*, *tazminat programları* ve *arınma politikalarından* farklı olarak amaçlanan uzlaşma için cezailiğe en az hizmet eden yöntem olarak ortaya çıkar. Bu da aslında geçmiş ile yüzleşmede, gelecekteki uzlaşma adına cezailikten vazgeçmeyi gerektirmektedir. Mağdurdan ziyade fail merkezli bir politikanın ürünüdür.¹⁵

runu Sempozyumu (7 Aralık 2010, Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi), Bildiriler Kitabı, Es Yayınları, 2011, s. 102.

12 Bu konuda bkz. Belouadah Tayeb, "Amnesty as a Turning Point for Transitional Justice in the Light Of Democratic Transformations - Algeria as Case", *AGORA Int'l J. Jurid. Sci.* 1, 2011, s. 3.

13 Louise Mallinder, *Amnesty Human Rights and Political Transitions Bridging the Peace and Justice Divide Studies in International Law*, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2008, p. 30.

14 The Belfast Guidelines on Amnesty and Accountability, Transitional Justice Institute at the University of Ulster, 2013, s. 9 (http://www.transitionaljustice.ulster.ac.uk/documents/TheBelfastGuidelinesFINAL_000.pdf (Erişim Tarihi: 05.07.2014)).

15 Serdar Gülener, "Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı: 32, 2012, s. 65.

Şunu vurgulamakta fayda vardır ki, af uygulamalarının hayata geçirilmesinde izlenen yöntemler cezailik ekseninde gerçekleşmese de, uygulamalardan yararlanacak olanlara belli yükümlülükler getirilebilir. Örneğin affın muhataplarının kapsamının dar tutulması, insanlığa karşı işlenmiş suçlar başta olmak üzere belirli suçları işleyenlerin kapsam dışında bırakılması veya suça ilişkin hakikatlerin itiraf edilmesi bunların başlıcaları olduğu söylenebilir.

Yukarıda ahlaki bir sorumluluk duygusunun var olduğuna dair inanç ile kamusal yararın sağlanması arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırdığı için af kavramının meşruiyetinin sorgulanabildiğine değinilmişti. Nitekim af uygulamalarına yöneltilen eleştirilerin de söz konusu meşruiyet sorununun politik ve etik olmak üzere iki ana eksen üzerinde ilerlediği görülmektedir. Politik olan ile etik olan arasındaki ilişkiye işaret eden bu durum, Nazilerin kurduğu kitlesel cinayet mekanizması tarafından gerçekleştirilen cinayetler ile adalete duyulan insani ihtiyaç arasındaki ilişkiyi ele alan Arendt tarafından “suç, suç bilincini, ceza ise suçlunun sorumlu bir kişi olduğuna dair kanıtı imlemektedir”¹⁶ şeklinde ortaya konulmuştur. Affın bu önermeye zarar verdiğini düşünenler kendi etik temellendirmelerini hukuk devleti üzerinden yaparken, affın şiddeti bir kısır döngü haline sokma riski bulunduğunu, dolayısıyla barışçıl bir toplum için elzem olan “hukuk devleti” niteliğini zayıflattığını ileri sürmektedirler. Buna karşı olan ve uzlaşmak için affın önemine vurgu yapan görüş ise bazen uzlaşmak için masadan kalkmanın maliyetinin, affın beraberinde getireceği (toplumsal) maliyetten daha ağır olabileceğine dikkat çekmektedir.¹⁷

Silahlı çatışma veya otoriter rejimler sonrası süreçlerin toplumsal barışı kurmak adına başvurduğu başlıca yöntemlerden olan af, Avrupa coğrafyasına çok uzak bir kavram değildir. 1970-2010 arası istatistiklere göre Avrupa’da 16’sı iç çatışma sonrası, 6’sı ise otoriter rejimden demokrasiye geçiş sürecinde, toplamda 22 af uygulaması hayata geçirilmiştir.¹⁸

Geçmişle hesaplaşmak konusunda Avrupa’da atılan adımların önemli bir bölümü Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’ne bağlı or-

16 Hannah Arendt, “Örgütlü Suç ve Evrensellik”, *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*, Çev. İbrahim Yıldız, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2014, s. 197.

17 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Andrew G. Reiter, “Examining the Use of Amnesties and Pardons as a Response to Internal Armed Conflict”, *Israel Law Review* 47(i), 2014, s. 137. Ayrıca bkz. Peter Krapp, “Amnesty: Between an Ethics of Forgiveness and the Politics of Forgetting”, 6 *German L.J.* 185: Special Issue A Dedication to Jacques Derrida-Justice, 2005, s. 185-195; Keyman, a.g.e., s. 14-41.

18 Bkz. Olsen, Tricia D., Leigh A. Payne and Andrew G. Reiter, “Transitional Justice in the World, 1970-2007: Insights From a New Dataset”, *Journal of Peace Research*, Vol. 47, No.6, 2010, s. 808.

ganlar tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Atılan bu adımlar ağırlıklı olarak teknik, güvenlik ve diplomatik birer destek olmaktan öteye gidememektedir.²⁰ Dolayısıyla AIHM gibi bir yargı yeri tarafından söz konusu kapsamda atılacak adımlar politik kurumlara ihlalleri gösterme potansiyeline sahip olduğundan, yol gösterici kabul edilebilir. Bununla birlikte af uygulamalarının uluslararası hukukta nasıl bir çerçevede ele alındığı AIHM uygulamasına da ışık tutan bir nitelik gösterdiğinden önemli gözükmektedir.

A. Uluslararası Hukuktaki Durum

Af uygulamaları her ne kadar devletlerin egemenlik yetkilerinin bir sonucu olsa da uygulamadaki meşruiyetlerinin büyük ölçüde uluslararası hukukun çizdiği çerçeve ile sağlandığı söylenebilir. Bununla birlikte özellikle AIHM kararlarında da görüleceği üzere uluslararası hukuk aynı zamanda ulusal af uygulamalarının sınırlarını da belirleyen bir etkiye sahip gözükmektedir. Belirtilmesi gereken başka bir husus uluslararası hukukun af konusundaki yaklaşımının özellikle soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, işkence ve kötü muamele, zorla kaybedilme gibi konular üzerinden şekillendiğidir. Dolayısıyla söz konusu başlıklara dair uluslararası hukuka ilişkin araçlar, af uygulamaları konusunda devletlerin üstlenmeleri gereken yükümlülüklerin sınırlarını belirlemektedir.²¹

Silahlı çatışmalara ilişkin temel belgelerden olan 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 tarihinde yapılan Ek 1 No.1'ü Protokol'ün 85. maddesinde ağır ihlaller olarak belirtilen hususlar, Taraf Devletlere yükledikleri sorumluluk ile söz konusu durumlarda af uygulamalarının hayata geçirilmesini engellemektedir.²²

1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 tarihinde yapılan Ek 2 No.1'ü Protokol'ün 6/5. maddesi af uygulamalarına atıf yapan temel metinlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Buna göre "*muhasamatın son bulması durumunda yetkililer, silahlı çatışmaya katılan kişileri ya*

19 Bu adımlar için bkz. Serdar Güleler, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Geçiş Dönemi Adaleti: Silahlı Çatışma Süreçlerine İlişkin Verilen Kararlar Üzerinden Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 41, Bahar 2014, s. 9.

20 Louise Mallinder, "Court decision on post-war amnesties is lesson for EU", <http://euobserver.com/opinion/124455> (Erişim Tarihi: 06.07.2014).

21 Bkz. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Rule of the Law Tools for Post Conflict States: Amnesties*, New York, 2009. Ayrıca bkz. Roderick O'brien, "Amnesty and International Law", *Nordic Journal of International Law* 74, 2005, s. 261-278.

22 Bkz. "12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri", Yay. Haz. Melike Batur Yamaner, A. Emre Öktem, Bleda Kurtdarcan ve Mehmet C. Uzun, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2014), s. 242.

da silahlı çatışmayla ilgili nedenlerden ötürü ister eterne edilmek isterse tutuklanmak suretiyle özgürlüklerinden mahrum bırakılmış kişileri mümkün olan en geniş af kapsamına almak için çaba göstereceklerdir.”²³

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme’nin 4. maddesi “*Soykırım suçunu veya üçüncü maddede sıralanan fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır*”²⁴ demek suretiyle soykırım suçunun işlenmesi durumunda suçu işleyenler kamu görevlileri bile olsa herhangi bir af uygulamasının hayata geçirilemeyeceğini hükme bağlamak suretiyle taraf devletlere yükümlülük getirmektedir.

“İnsanlığa karşı işlenen suçlar” ve “savaş suçu” kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukukun bir çok belge ve mekanizmasında yer almıştır. Bunlardan ilki Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi’nin kuruluşunu düzenleyen Londra Şartı’dır.²⁵ Burada ilk kez uluslararası suçlar, savaş suçları, barışa karşı işlenen suçlar ve insanlığa karşı işlenen suçlar olarak sınıflandırılma yoluna gidilmiştir.²⁶ Benzer bir sınıflandırmaya *ad hoc* mahkemeler olan Tokyo Mahkemesi (Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi)’nin kuruluş şartında²⁷, Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kuran Roma statüsünde²⁸, Kamboçya Mahkemeleri Olağanüstü Komisyonu’nun kuruluş şartında²⁹, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluş statüsünde³⁰, BM Uluslararası Ruan-

23 İlgili maddenin Türkçe çevirisinin alındığı kaynak için bkz. “12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri”, Yay. Haz. Melike Batur Yamaner, A. Emre Öktem, Bleda Kurtdarcan ve Mehmet C. Uzun, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2014), s. 271.

24 Bkz. “Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948”, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

25 Bkz. “Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1, Charter of the International Military Tribunal”, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

26 Yusuf Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bakış”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 1, No. 3, 2005, s. 3.

27 Bkz. “International Military Tribunal for the Far East Charter (IMTFE Charter)”, <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/04/4-06/military-tribunal-far-east.xml> (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

28 “Rome Statute of the International Criminal Court”, http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/rome_statute_english.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

29 Bkz. “Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia”, http://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/ECCC%20at%20a%20Glance%20-%20EN%20-%20April%202014_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

30 Bkz. “Mandate and Crimes under ICTY Jurisdiction”, <http://www.icty.org/sid/320> (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

da Ceza Mahkemesinin kuruluş şartında³¹, Sierra Leone Özel Mahkemesi kuruluş şartında³² da rastlanmaktadır. Söz konusu suçların af uygulamalarına konu edilmemek noktasında hem Sözleşmeciler Tarafı hem de mahkemelerin yargı yetkisi kapsamına giren unsurları bağlayıcı bir nitelik gösterdiği söylenebilir.

Devletlere uluslararası hukukta af uygulamalarına ilişkin yükümlülük getiren bir diğer alan işkencenin engellenmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin³³ 4. maddesinin 1. fıkrasına göre *"her Taraf Devletin işkence eylemlerinin kendi ceza kanununa göre suç olmasını sağlayacaktır. Aynı şekilde, işkence yapmaya teşebbüs ve işkenceye iştirak veya suç ortaklığı yapan şahsın fiili suç sayılacaktır"* Aynı maddenin 2. fıkrası ise *"Her Taraf Devlet, fiilleri ağırlıklarını dikkate alarak uygun müeyyidelerle cezalandıracaktır"* hükmünü taşımaktadır. Bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere Sözleşme'nin, Taraf Devletlerin işkenceyi cezasız bırakmasını engellemeyi hedeflediği ifade edilebilir.

Uluslararası hukuk açısından af uygulamalarının sınırlandırıldığı bir diğer alan zorla kaybedilmelerdir. 20 Aralık 2006 tarihinde BM tarafından kabul edilen "Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme"nin 6. maddesi *"Taraf Devletlerden her biri, en azından aşağıdaki fiilleri gerçekleştiren kişileri yargı önüne çıkarmak üzere gerekli önlemleri alacaktır"* ... demek suretiyle belirli durumlarda yargılama yetkisine bağımsızlık sağlanamayacağını düzenlemektedir.³⁴

B. AİHM Kararlarında Genel Af Kanunları

AİHS, genel af uygulamalarına ilişkin doğrudan bir düzenleme barındırmamaktadır. AİHM, Sözleşme'nin bazı maddelerine dair ihlal iddialarında önüne gelen başvurularda konuya dair içtihatlarını geliştirmiştir. Söz konusu içtihatlar incelendiğinde özellikle Sözleşme'nin yaşam hakkını düzenleyen 2. maddesi, işkence yasasını düzenleyen 3. maddesi, adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesi, suç ve cezaların geriye yürümezliğini düzenleyen 7. mad-

31 Bkz. "International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)", http://www.unict.org/sites/unict.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

32 "Statute of Residual Special Court of Sierra Leone", <http://www.rscsl.org/Documents/RSCSL%20Agreement%20and%20Statute.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

33 Bkz. "İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme", <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/37-51.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

34 Bkz. "International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance", <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/ced/pages/conventionced.aspx> (Erişim Tarihi: 16.11.2014).

ceza soruşturması başlatılmasını harekete geçirmek için kullanılmadığını söylemiştir.³⁷

2. Ould Dah v. Fransa Kararı

*Ould Dah v. Fransa*³⁸, AİHM'in genel af kanunları konusunda verdiği başka bir karardır. Kararı önemli kılan bir başka özelliğinin, işkence ve kötü muamale konusunda AİHM'in hukukun evrensel ilkelerine olan yakınlığını gösterdiği söylenebilir.

Başvuruya konu olan olayda Moritanya vatandaşı olan başvuru-cu, istihbarat subayı olarak görev yaparken 1990 ve 1991 yıllarında darbe kışkırtıcılığı yapan askerlere işkence ve barbarca davranışlar sergilemiş ancak 1993 yılında çıkarılan genel bir af kanunu ile yargılanmaktan kurtulmuştur.

1998 yılında askeri eğitim amacıyla Fransa'ya gelen başvuru-cu hakkında 1999 yılında Uluslararası İnsan Hakları Ligi Federasyonu ve İnsan Hakları Ligi Federasyonu tarafından 1990 ve 1991 yıllarındaki eylemlerinden dolayı şikâyet dilekçesi vermiştir. Ardından başlayan yargılama süreci sonucunda başvuru-cu, 2005 yılında 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır.

Başvuru-cu AİHM'e yaptığı başvuruda yargılamasının Fransız mahkemeleri tarafından yapılmasına itiraz etmediğini ancak yargılaması esnasında Moritanya hukuku yerine Fransız hukukunun esas alınmasının Sözleşme'nin "kanunsuz ceza olmaz" başlığını taşıyan 7. maddesini ihlal ettiğini ileri sürmüştür.

AİHM, yaptığı değerlendirmede, bazı durumlarda Fransız yargı yerlerinin yargılama yetkisinin evrensel olduğunu, başvuru-cuya atfedilen suçların da bu durumlardan birine karşılık geldiğini belirtmiştir. Ardından Moritanya'da çıkarılan genel af kanununun, başvuru-cunun suçu işlemeden önce çıkarılarak, söz konusu suçlara karşı kovuşturma ve yargılmaların engellenmek istendiği tespitini yapmıştır. Özellikle işkence gibi bir suçta karışmış birisi için böyle bir af kanununun uygulanmasının bir "kötüye kullanma durumu" meydana getirdiğinin tespitini yapmıştır. Mahkeme, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi içtihatlarına atıfla burada işkence yasağının *jus cogens* niteliğe sahip olduğunu kabul etmiştir.

Mahkeme, devletin yasaları dışında işlenen işkence olaylarından doğan tazminat davaları durumunda devletlerin, dokunulmazlığı

37 Bkz. a.g.e, s. 244.

38 B. No: 13113/03, 17 Mart 2009.

öne sürebileceklerinin kabul edilebileceğini, mevcut davanın ise bir devletin bir işkence mağdurunun hukuk davası konusundaki dokunulmazlığı ile değil, bir şahsın işkence fiillerinden dolayı cezai sorumluluğu ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Mahkeme, Uluslararası Ceza Mahkemesi İçtüzüğü’nün 17. maddesinin kendi devleti tarafından affedilen bir kişinin başka bir devlet tarafından yargılanmasına izin verdiğini, İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin 4. ve 7. maddesinin birlikte ele alındığında sadece Fransa mahkemelerinin değil, Fransız hukukunun da başvuru için uygulanmasında bir engel ortaya çıkarmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla suçun işlendiği tarih itibarıyla hem Fransız hukukunun hem de uluslararası hukukun yeterli ölçüde öngörülebilir olduğuna işaret etmiştir. Bu kararda Mahkeme, önemli bir ilkeyi hatırlatmış, işkence ve kötü muamale iddialarının affetme olmaksızın araştırılmasının devletin üzerine düşen temel görevlerden olduğunun altını çizmiştir.

3. Tarbuk v. Hırvatistan Kararı

AİHM’in af konusunu ele aldığı *Tarbuk v. Hırvatistan*³⁹ kararında başvuru Dušan Tarbuk, Hırvatistan’ın 1991-1995 yılları arasında verdiği Bağımsızlık Savaşı sırasında casusluk yaptığı şüphesiyle 1995 yılında tutuklanmıştır. 17 Ağustos 1990-23 Ağustos 1996 yılları arasında işlenen suçları kapsayan bir genel af kanunu çıkarılmıştır. Bunun üzerine başvuru 1996 yılında serbest bırakılmıştır. 1998 yılında, tutuklu kaldığı süreye ilişkin olarak Ceza Usul Kanunu’nun ilgili maddelerini dayanak göstererek, devletten uğradığı zararların tazminini istemiştir. 1999 yılında söz konusu kanunda bir değişiklik yapılmış, henüz bir suçlamada bulunulmamış ve dolayısıyla hüküm kurulmamış davalarda af ile takipsizlik kararı verilmiş ise bu kişilere tazminat ödenemeyeceği hükmü eklenmiştir. Aynı tarihlerde yapılan bir düzenleme ile 17 Ağustos 1990-23 Ağustos 1996 tarihleri arasında ceza gerektiren bir suça bulaşanlardan affa uğrayanların da bu kapsamda olduğu, ilgili kanuna eklenmiştir. 2004 yılında derece mahkemesi bu değişiklikleri gerekçe göstererek başvurusunun açtığı davanın dayanağı ortadan kalktığı için davayı reddetmiştir. Başvuru 2006 yılında Hırvatistan Yüksek Mahkemesine başvurmuş, yeni çıkarılan bir kanunun geçmişe dönük olarak uygulandığını gerekçe göstermiştir. Fakat söz konusu başvuru, hem Yüksek Mahkeme hem de Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir.-

39 B. No: 31360/10, 11 Aralık 2012.

Başvurucu, AİHS'in 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının norm alanı içinde düzenlenmiş olan " hakkaniyete uygun yargılanma hakkı"nın ihlal edildiği iddiası ile AİHM'e başvurmuştur.

AİHM, yaptığı değerlendirmede başvuruya konu sürecin önemli bir unsurunu oluşturan af kanunlarının, diğer kanunlar gibi devletlerin egemenlik yetkilerinin bir ürünü olduğunun altını çizmiştir. Bununla birlikte *Dujardin ve diğerleri v. Fransa* kararında ifade ettiği hususlardan biri olan devletin meşru çıkarları ile bireysel çıkarlar arasındaki dengenin başarılı bir biçimde sağlanmış olması gerektiğini ifade etmiştir.

Mevcut başvuruya konu olan olayda, yapılan yasal değişikliğin başvuruçunun davasını açtıktan sonra gerçekleştiğini ancak değişiklik yapıldığı tarih itibarıyla davanın devam ettiğini ve henüz sonuçlandırılmadığını belirten AİHM, söz konusu değişikliğin başvuruçunun durumu açısından herhangi bir ihlal oluşturmadığına hükmetmiştir.⁴⁰

4. Marguš v. Hırvatistan kararı

AİHM'in genel af konusunda verdiği son kararlardan olan *Marguš v. Hırvatistan* kararında Mahkemenin genel af uygulamalarına bakışını farklı bir noktaya taşıdığı, önceki kararlarında ortaya koyduğu yaklaşımında tavır değişikliğine gittiği söylenebilir.

Başvurucu, Fred Marguš 1991 yılında Hırvatistan ordusunda üst düzeyde komutanlık yapan bir askerdir. Başvurucuya 1993 yılında, orduda görev yaparken, aralarında masum sivillere yapılan saldırılar ve cinayetlerin de olduğu çeşitli suçlamalardan dolayı ceza davası açılmıştır. 1996 yılına gelindiğinde çıkarılan bir genel af kanunu ile 1990-1996 yılları arasında yaşanan silahlı çatışmalarda yer alanlar, insanlığa karşı işlenmiş ve ağır insan hakları ihlalleri barındıran savaş suçları hariç, affedilmiştir. 1997 yılına gelindiğinde yerel mahkeme, af kanuna dayanarak başvuruçunun, silahlı çatışma süreci ile ilişkilendirerek başvuruçunun af kanunundan faydalanmasını sağlamış, ancak işlenen suçların savaş suçu kapsamında yer alıp almadığına dair bir değerlendirmede bulunmamıştır.

2007 yılında Hırvatistan Yüksek Mahkemesine yapılan bir başvuru sonucu, genel af kanunun uygulanmasından kaynaklı ihlallerin durdurulmasına karar verilmiştir. Affın amacının doğrudan savaş durumundan kaynaklı ihlalleri affetmek olduğu oysa affedilenler

40 A.g.e., Para. 54.

arasında bu duruma uymayanların varlığının anlaşıldığı, yasama organının amacının 1990-1996 arasında ihlale bulaşan tüm kişileri affetmek olmadığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine başvuru için ikinci bir ceza yargılaması süreci başlatılmıştır. Bu yargılama, üç hâkimli olan bir mahkeme tarafından yapılmıştır. Hâkimlerden biri, önceki yargılamada mahkemeye başkanlık yapan M.K’dır. M.K, önceki yargılamada iki kez uyarılmasına rağmen, mahkemenin düzenini bozduğu için başvuru duruşmadan çıkarmıştır.

2007 yılında yapılan yargılamada, başvuru, sivillere karşı işlediği savaş suçları nedeniyle 14 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Yüksek Mahkemeye yapılan temyiz sonucu, başvuru cezası 15 yıla çıkarılmıştır. Anayasa Mahkemesi, başvuru yaptığı anayasa şikâyetini de kabul etmemiştir. Daha sonra başvuru ihlal iddialarını AİHM’e taşımıştır.

Başvuru, yargıç M.K’nın her iki duruşmada yer aldığını ve kendisine karşı önyargılı davrandığını belirterek bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkını düzenleyen AİHS 6/1 ve 6/3-c maddeleri ile aynı suçtan iki kez yargılanma ve cezalandırılma yasasını düzenleyen Sözleşme’ye ek 7 No.lu Protokol’ün 4. maddesinin ihlal edildiğini iddia etmiştir.

Mahkeme yaptığı değerlendirmede, yargıç M.K’nın önyargılı olduğu yönünde başvuru tarafından ileri sürülen iddiaların kanıtlanabileceğine dönük yeterli delilin ve makul bir şüphenin olmadığını ifade etmiş, ardından söz konusu yargıcın başvuru cezalendirilmesine ilişkin bir karara imza atmadığını yalnızca genel aftan yararlanıp yararlanamayacağına ilişkin bir değerlendirme yaptığını belirtmiştir.

Mahkeme anılan madde kapsamında başvuru durumunu değerlendirirken hem 1993 hem de 2007’de gerçekleşen yargılamaların aynı suçlamalardan kaynaklandığını kabul etmiştir. Hemen ardından ilgili maddenin 2. fıkrasında yer alan “yukarıdaki fıkraya hükümleri, yeni veya yakın zamanda ortaya çıkarılan delillerin veya önceki muamelelerde davanın sonucunu etkileyebilecek *esaslı bir kusurun* varlığı durumunda, ilgili devletin ceza yargılaması usulü ve yasasına uygun olarak davanın yeniden açılmasını engellemez” ifadesine dikkat çekmiştir. Bu nedenle başvuru işlemiş olduğu savaş suçunun genel af kapsamında olmadığı daha sonra anlaşıldığından yapılan yargılamanın herhangi bir ihlal oluşturmadığına karar verilmiştir.

Mahkeme ulusal düzeyde çıkarılan genel af uygulamalarını, uluslararası hukuk açısından değerlendirmiştir. Bu çerçevede özellikle *Abdulsamet Yaman v. Türkiye*⁴¹ ve *Okkalı v. Türkiye*⁴² kararlarında ortaya koyduğu ilkelerini tekrar etmiş, “bir devlet görevlisinin işkence veya kötü muameleyle suçlandığı durumlarda “etkili başvuru” nun amaçları çerçevesinde, cezai işlemlerin ve hüküm verme sürecinin zaman aşımına uğramamasının, genel af veya affın mümkün kılınmamasının büyük önem taşıdığına” işaret etmiştir. Ardından Sözleşme’nin kendi içinde bir bütün olduğu gibi, uluslararası hukukun da bir parçası olduğuna dikkat çekerek, genel af kanunlarının uluslararası hukukta nasıl bir görünüm arzettiğini açıklamıştır. Mahkeme bunu yaparken, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Inter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, gibi yargı organlarının içtihatları ile insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve soykırım gibi suçlara dair düzenlemeler getiren uluslararası belgelere atıflar yapmıştır.⁴³ AİHM, uluslararası alanda gittikçe artan bir oranda yukarıda sayılan suçları işleyenlerin affedilmemesi hususunda bir oydaşmanın oluşmaya başladığını belirtmiştir.⁴⁴ Böylesi bir durumun Sözleşmeciler Devletlerin üstlendikleri yükümlülükler ile bağdaşmayacağını belirtmiştir. Belki de bu kararı ulusal af uygulamaları açısından önemli kılan değerlendirmesini de bu aşamada yaparak; eğer belli şartlar sağlanırsa af kanunlarının Sözleşme açısından uygun görülebileceğini ancak bir uzlaşma veya tazminat programı (eski haline getirme) çerçevesinde genel bir affın kabul edilebileceğine işaret etmiştir. Oysa mevcut başvuruda böylesi şartların mevcut olmadığını da altını çizmiştir.⁴⁵

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

AİHM içtihatları incelendiğinde genel af konusunda çok da fazla kararın olmadığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Mahkemenin konuya ilişkin son dönem yaklaşımında uluslararası hukukun tavrının etkin olduğu görülmektedir. Özellikle *Marguş v. Hirvatistan*-

41 B. No. 2446/96, 2 Kasım 2004, para. 55. Bu kararda başvurucu, gözaltındayken çeşitli kötü muamelelere maruz kaldığından şikâyetçi olmuş ve bu şikâyetleri ile ilgili yeterli ve etkin bir soruşturma yapılmadığını belirtmiştir. AİHM, yaptığı değerlendirmede Sözleşme’nin işkence yasağını düzenleyen 3. maddesi, özgürlük güvenlik hakkını düzenleyen 5. maddesi ile etkili başvuru hakkının düzenlendiği 13. maddesinden (3. madde bağlamında) ihlal bulmuştur.

42 B. No. 52067/99, 17 Ekim 2006, para. 76. Bu kararda 12 yaşındaki başvurucu 1 saat kaldığı gözaltında işkence gördüğünü ve açılan soruşturmanın ve yargılamanın yetersizliğinden şikâyet etmiştir.

43 AİHM kararı, *Marguş v. Hirvatistan*, para. 35-68.

44 A.g.e., para. 130.

45 A.g.e., para. 139.

tan kararı ile bu durum daha da belirgin hale gelmiştir.

Şekil 1. (Genel) Af Kanunlarına İlişkin AİHM’in Yaklaşımı

AİHM, *Dujardin ve diğerleri v. Fransa* kararında ikincillik ilkesi ve takdir marjı ilkelerinden hareketle af kanunlarının devletlerin egemenlik yetkilerinin ürünü olduğu hususunu vurgulayarak kamusal ve bireysel çıkarlar arasındaki dengeyi sağlamak şartıyla Sözleşme açısından bir sorun teşkil etmeyecekleri hususunu vurgulamıştır.

Ould Dah v. Fransa kararında ise genel af uygulamalarına ilişkin daha olumsuz bir tavır içinde olduğu görülebilir. Özellikle Sözleşme’nin yaşam hakkını düzenleyen 2. maddesi ile işkence yasağını düzenleyen 3. maddesi söz konusu olduğunda bu maddeleri ihlal eden kişilere (özellikle devlet görevlilerine) karşı oldukça tavizsiz bir tutum sergilemektedir. Doğal olarak bu kişilerin affedilemesine de hoşgörülü yaklaşmamaktadır. Mahkeme bu yaklaşımını uluslararası hukukun argümanları ile de desteklemektedir.

Tarbuk v. Hırvatistan kararında ise af kanunu çıkarmanın Sözleşmeciler tarafından ceza politikasının bir parçası olabileceğine işaret etmekte; ancak bunun zorunluluk olması durumunda ve iyi bir biçimde gerekçelendirilerek yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Mahkeme, özellikle *Ould Dah v. Fransa* ve *Tarbuk v. Hırvatistan* kararında sergilediği olumsuz ve çekingen tutumu *Marguš v. Hırvatistan* kararında daha yumuşatmış ve farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Kanaatimizce *Tarbuk v. Hırvatistan* kararında dile getirdiği “zorunlu durumlar” a dair bir ipucu vererek “toplumsal uzlaşının sağlanması” amacını af uygulamalarının bir önşartı olarak değerlendirmiştir. Böylece af kanunlarının keyfi bir biçimde uygulanmasından öte, ancak toplumsal barışa bir katkı sağlayacaksa kabul edilebileceğine işaret etmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, fail ile mağdur arasında bir oydaşma çabası olmaksızın çıkarılacak genel bir affın Sözleşme ile çelişebileceğini de göstermiştir. Karar bu yönüyle de af uygulamalarına ilişkin AİHM’in önceki verdiği kararlardan önemli bir farklılığı ortaya koymaktadır.

Marguš v. Hırvatistan kararı, silahlı çatışma süreçlerinde ortaya çıkan insan hakları ihlallerinde nasıl bir tavır sergilediğine ilişkin önemli bir kırılma olarak görülmelidir. Özellikle Avrupa coğrafyasında silahlı çatışma yaşayan Sözleşmeciler devletlerin *geçiş dönemi adaletini* tesis etmelerinde söz konusu kırılmanın belirleyiciliği önemli gözükmektedir.⁴⁶

46 Benzer bir görüş için bkz. Carole Lyons, “Neighbourly Murders*, Forced Forgetting and European

KAYNAKÇA

“12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri”, Yay. Haz. Melike Batur Yamaner, A. Emre Öktem, Bleda Kurtdarcan ve Mehmet C. Uzun, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2014),

“Laurence DUJARDIN and others/France”, <http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofLaw/Research/InstituteofCriminologyandCriminalJustice/Research/AmnestiesProsecutionandthePublicInterestintheNorthernIrelandTransition/FileStore/Filetoupload,415379,en.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2014).

“Mandate and Crimes under ICTY Jurisdiction”, <http://www.icty.org/sid/320> (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

Aksar, Yusuf, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bakış”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 1, No. 3, 2005, s. 1-14.

Arendt, Hannah Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm, Çev. İsmail Serin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Arendt, Hannah, “Örgütlü Suç ve Evrensellik”, Formasyon, Sürgün, Totalitarizm, Çev. İbrahim Yıldız, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2014, s. 190-204.

Gibson, James L. “Truth, Justice, and Reconciliation: Judging the Fairness of Amnesty in South Africa”, American Journal of Political Science, Vol. 46, No. 3, Jul., 2002, pp. 540-556.

Gözler, Kemal, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi”, Anayasa Yargısı, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayını, 2001, Cilt 18, s. 298-330.

Gropengiesser, Helmut, “Af-Tartışmalı bir Hukuksal kuruma Karşılaştırmalı ve tarihsel Bakış”, Çev. Serap Keskin-Kiziroğlu, Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af Sorunu Sempozyumu (7 Aralık 2010, Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi), Bildiriler Kitabı, 2011, s. 26-38.

GüleNER, Serdar, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Geçiş

Justice-Marguš v. Croatia”, <http://strasbourgoobservers.com/2014/06/30/neighbourly-murders-forced-forgetting-and-european-justice-margus-v-croatia/> (Erişim Tarihi: 08.07.2014).

Dönemi Adaleti: Silahlı Çatışma Süreçlerine İlişkin Verilen Kararlar Üzerinden Bir Değerlendirme”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 11, Sayı 41, Bahar 2014, s. 3-28.

Gülener, Serdar, “Çatışmacı Bir Geçmişten Uzlaşmacı bir Geleceğe Geçişte Adalet Arayışı: Geçiş Dönemi Adaleti ve Mekanizmalarına Genel Bir Bakış”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 8, Sayı: 32, 2012, s. 43-76.

Gülener, Serdar, “Geçiş Sırasında Adalet ya da Geçiş Dönemi Adaleti Üzerine” (Elif Madakbaşı ile birlikte), Güncel Hukuk, Kasım-2012, s. 28-30.

Keyman, Selâhattin, Türk Hukukunda Af (Genel Af-Özel Af), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1965.

Krapp, Peter, “Amnesty: Between an Ethics of Forgiveness and the Politics of Forgetting”, 6 German L.J. 185: Special Issue A Dedication to Jacques Derrida-Justice, 2005, s. 185-195.

Lyons, Carole, “Neighbourly Murders, Forced Forgetting and European Justice–Marguš v. Croatia”, <http://strasbourgobservers.com/2014/06/30/neighbourly-murders-forced-forgetting-and-european-justice-margus-v-croatia/> (Erişim Tarihi: 08.07.2014).

Mallinder, Louise, “Court decision on post-war amnesties is lesson for EU”, <http://euobserver.com/opinion/124455> (Erişim Tarihi: 06.07.2014).

Mallinder, Louise, Amnesty Human Rights and Political Transitions Bridging the Peace and Justice Divide Studies in International Law, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2008.

O’Brien, Roderick, “Amnesty and International Law”, Nordic Journal of International Law 74, 2005, s. 261-278.

O’Shea, Andreas, Amnesty for Crime In International Law And Practice, Kluwer Law International, Leiden, 2002.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Rule of the Law Tools for Post Conflict States: Amnesties, New York, 2009.

Olsen, Tricia D., Leigh A. Payne and Andrew G. Reiter, “Transitional Justice in the World, 1970-2007: Insights From a New Dataset”, Journal of Peace Research, Vol. 47, No.6, 2010, s. 803-809.

Reiter, Andrew G., "Examining the Use of Amnesties and Pardons as a Response to Internal Armed Conflict, *Israel Law Review* 47(i), 2014, s. 137. 133-147.

Şen, Ersan "Türk Ceza Hukuku Yönünden Af", *Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af Sorunu Sempozyumu (7 Aralık 2010, Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi)*, *Bildiriler Kitabı*, Es Yayınları, 2011, s. 102, s. 101-123.

Tayeb, Belouadah, "Amnesty as a Turning Point For Transitional Justice in the Light of Democratic Transformations - Algeria as Case", *AGORA Int'l J. Jurid. Sci.* 1, 2011, s. 1-9.

The Belfast Guidelines on Amnesty and Accountability, *Transitional Justice Institute at the University of Ulster*, 2013, s. 9 (http://www.transitionaljustice.ulster.ac.uk/documents/TheBelfastGuidelinesFINAL_000.pdf [Erişim Tarihi: 05.07.2014]).